

ЦІЛІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті розкрито зміст понять "компетентність", "компетенція" і "компетентнісний підхід" у контексті процесу навчання іноземних мов. Розглянуто традиційні цілі навчання іноземних мов у зв'язку із сучасним компетентнісним підходом.

Останні роки ХХ та початок ХХІ століть ознаменувалися значними змінами у соціально-економічному розвитку України, у тому числі в її освітній сфері. Значно активізувалися міжнародні зв'язки нашої держави, посилюється її авторитет у світовому і європейському просторі. Все це стало передумовою для вагомих трансформаційних процесів, які відбуваються у вітчизняній освітній галузі. Особливе місце серед них належить змінам у сфері навчання іноземних мов, зокрема оновленню та переосмисленню цілей навчання.

Нова програма для загальноосвітніх навчальних закладів не містить традиційного формулювання цілей навчання іноземних мов, проте побудована на основних компонентах міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції – лінгвосоціокультурній, дискурсивній, стратегічній та лінгвістичній. Попри досить активне дослідження сутності понять "компетентність", "компетенція" (П. Бех, О. Бігич, Т. Вольфовська, Б. Гершунський, Е. Зеєр, О. Пометун, В. Сафонова, О. Сібіль, О. Соловова) менше уваги приділяється розумінню й усвідомленню цілей навчання іноземних мов у світлі сучасного компетентнісного підходу.

З огляду на це мета статті – проаналізувати представлені в науковій літературі підходи українських і зарубіжних учених до визначення понять "компетентність" та "компетенція" і показати вплив компетентнісного підходу на постановку цілей навчання іноземних мов.

Уважне вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних досліджень у цілому дає підстави стверджувати, що немає єдиного визначення і розуміння терміна "комунікативна компетентність", оскільки вчені різних галузей знань трактують цей термін з позиції власних інтересів. Деякі дослідники, з думкою яких ми не згодні, зазначають, що терміни "компетентність" і "компетенція" – синоніми. Ми схильні поділяти думки вчених, які вважають поняття "комунікативна компетенція" дещо вужчим, похідним від поняття "комунікативна компетентність" (І. Баранович, Н. Бібік, Г. Вороніна, О. Дрогайцев, Н. Кузьміна, В. Русенський, Т. Симоненко, В. Софронова).

Відомі російські педагоги В. Краєвський і А. Хуторський розрізняють терміни "компетентність" та "компетенція", пояснюючи, що "компетенція" в перекладі з латини "означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній" [1: 97].

У "Словнику іншомовних слів" за редакцією О.С. Мельничука зазначається, що "компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність" [2: 345].

Міжнародна комісія Ради Європи у своїх документах розглядає поняття "компетентності" як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, ключові уявлення, опори, або опорні знання. Компетентності, на думку експертів РЄ, передбачають:

- спроможність особистості сприймати і відповідати на індивідуальні та соціальні потреби;
- наявність у неї необхідного для цього комплексу стосунків, цінностей, знань, умінь і навичок [3].

На думку Т. Вольфовської, компетентність – необхідний людині рівень сформованості досвіду міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати в суспільстві з урахуванням власних здібностей і соціального статусу [4: 13].

Комунікативна компетентність, як зазначає В. Булгакова, є показником поінформованості суб'єкта спілкування у сфері комунікації, задовільного оволодіння певними правилами, нормами поведінки, спілкування [5: 85].

У сучасній психології поняття "компетентність" трактується як готовність до діяльності. Така точка зору властива і С.В. Зигмантовичу, який розглядає компетентність як інтегровану якість особистості. Ця якість проявляється в загальній здібності і готовності до діяльності, що базується на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання і зорієнтованих на самостійну та успішну участь у діяльності.

Н. Ануфрієва визнає "комунікативну компетентність" складним феноменом, основу якого становлять певні здібності. До таких здібностей особистості, за Н. Ануфрієвою, належать:

- 1) здатність робити соціально-психологічний прогноз ситуації, в якій відбуватиметься спілкування, тобто здатність людини передбачати події;
- 2) здатність соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації;
- 3) вміння "вживатися" в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації, тобто робити правильну оцінку позитивних і негативних аспектів ситуації спілкування;
- 4) здатність здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації (організація уваги партнерів по спілкуванню, стимулювання їх комунікативної активності, управління процесом спілкування) [5: 84].

Таким чином, усе вищесказане дозволяє зробити висновок, що більшість учених під компетентністю людини розуміють певним чином структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і стосунків, які

набуваються у процесі навчання. Вищезазначені складові комунікативної компетентності становлять комунікативний потенціал особистості, який визначає успішність її спілкування в різних сферах життєдіяльності.

Що стосується поняття "компетенція", то "Словник іншомовних слів" за редакцією О.С. Мельничука визначає його як коло повноважень певної організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід [2: 345]. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в тих чи інших питаннях, тобто мати або набути компетентність (компетентності) у певній сфері діяльності.

Важливе зауваження робить Т. Сорочан, яка зазначає, що компетенцію можна розглядати як можливість установлювати зв'язок між знанням і ситуацією, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дію), що підходить для розв'язання проблеми. Мати компетенцію – не означає бути вченим або освіченим. Мати компетенцію – означає опанувати вміння, бути здатним виявити в даній ситуації набуті знання й досвід [6: 11].

На думку С.В. Зигмантовича, поняття "компетенція" застосовується для позначення:

1) освітнього результату, що виражається в підготовленості випускника, реальному володінні методами, засобами діяльності, а також у можливості вирішити поставлені завдання;

2) такої форми сукупності знань, умінь і навичок, яка дозволяє ставити і досягати цілі по перетворенню навколишнього середовища [7].

Щодо поняття "комунікативна компетенція", то німецькі вчені Б. Крафт і К. Менг пояснюють її як "специфічну систему різних видів уживаних значень", лише частково усвідомлених індивідом, що є предметом осмислення, розмови й регулюють "інтеракційну діяльність мовленнєвого спілкування" [5: 84].

За Г. Китайгородською, комунікативна компетенція – це здатність брати участь у реальному спілкуванні іноземною мовою. Подібного погляду дотримує В. Булгакова. Вона розглядає комунікативну компетенцію як здатність людини до спілкування в одному або деяких видах мовленнєвої діяльності, яка являє собою набуту у процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу якість мовної особистості.

Аналізуючи контекст уживання поняття "компетенція", Н. Бібік робить висновок, що це є соціально закріпленний освітній результат. А ідеальне, мислене передбачення результату дійсності, за М.Д. Ярмаченком, називається ціллю (метою). Звідси, з певною часткою припущення, можна вказати на прямий зв'язок понять "компетенція" і "ціль", при якому формування певних компетенцій виступає як ціль навчання іноземної мови.

У результаті аналізу понять "компетентність" і "компетенція" погоджуємося з думкою російських учених Е. Зеєра та А. Хуторського, що компетенція – це набір можливостей, здібностей, знань, умінь і навичок у певній галузі, а компетентність – рівень володіння цим потенціалом, характеристика самого суб'єкта, що показує рівень володіння компетенціями.

Необхідно зазначити, що сьогодні у світовій освітній практиці провідними є діяльнісний, особистісно орієнтований і компетентнісний підходи. У сучасних навчальних програмах, зокрема в новій програмі з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів (2001р.), реалізується компетентнісний підхід, у той час як у прийнятому варіанті загальноосвітнього стандарту компетентнісний підхід у цілісному вигляді не реалізовано. Беручи до уваги вищезазначене, зауважимо, що термін "компетентнісний підхід" є на сьогодні певною мірою новим і невизначеним.

Під поняттям "компетентнісний підхід", як вважає О. Пометун, розуміють спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) та предметних компетентностей особистості [3]. Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе здатною до ефективного функціонування (тобто компетентною), є достатньо широкою, то йдеться про так звані ключові, чи життєві, компетентності. Якщо ж компетентність розповсюджується на вузьку сферу, наприклад, у рамках певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність.

За Ю. Мальованим, компетентнісний підхід – спрямування змісту навчання на забезпечення формування в учнів певних компетентностей, що розглядаються як здатність особистості успішно діяти у відповідних життєвих та навчальних ситуаціях і нести відповідальність за такі дії [8: 3].

На думку багатьох сучасних дослідників, важливим нині є вміння не тільки оперувати знаннями, а й бути готовим змінюватися і пристосовуватися до нових потреб ринку праці, управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись протягом життя (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко). Це актуалізує значення компетентнісного підходу для нашого дослідження. Компетентнісний підхід, за Т. Сорочан, означає переорієнтацію з процесу на результат у діяльнісному вимірі. Ця позиція для нас є найбільш прийнятною.

У чинній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів з орієнтацією на рекомендації Ради Європи з мовної освіти цілі навчання іноземних мов визначено в термінах іншомовної комунікативної компетенції. За цією програмою, оволодіння учнями міжкультурним іншомовним спілкуванням передбачає формування у них певного рівня комунікативної компетенції, яка включає мовленнєву та мовну, соціокультурну та соціолінгвістичну, дискурсивну і стратегічну компетенції.

Мовленнєва компетенція визначається як сукупність таких мовленнєвих умінь учнів: здійснювати усне спілкування в типових ситуаціях навчально-трудої, побутової та культурної сфер спілкування; розуміти на слух основний зміст автентичних текстів; читати і розуміти автентичні тексти різних жанрів та видів з різним ступенем розуміння їх змісту (читання з розумінням основного змісту, читання з повним розумінням змісту); зафіксувати та передати письмово необхідну інформацію.

У програмі відсутнє визначення мовної компетенції, а лише наголошується, що для засвоєння учнями програмового мовного матеріалу як засобу оформлення або розуміння висловлювань у процесі спілкування на

рівні, визначеному стандартом, їм необхідно зрозуміти і засвоїти комунікативні функції засобів спілкування для їх коректного вживання у відповідних мовленнєвих ситуаціях, уміти самостійно відбирати саме ті мовні і мовленнєві засоби, які є оптимальними для реалізації комунікативного наміру та адекватними в соціально-функціональному плані у сфері спілкування.

І мовленнєва, і мовна компетенції є не самоціллю, а проміжною ланкою на шляху до комунікативної компетенції [9: 37], яка розуміється у новій шкільній програмі з іноземних мов як засіб оволодіння учнями іншомовним спілкуванням.

У проєкті державного освітнього стандарту виділяються чотири типи цілей навчання іноземних мов: практичні, виховні, розвиваючі й освітні. Визначення мовленнєвої компетенції в новій шкільній програмі відповідає визначенню практичної мети у проєкті державного освітнього стандарту. Дане порівняння дозволяє уточнити практичну мету навчання іноземних мов як формування в учнів мовленнєвої компетенції у чотирьох видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні і письмі) та мовних компетенцій (фонетичної, лексичної, граматичної, графічної).

Укладачі програми не розмежують соціокультурну і соціолінгвістичну компетенції, визначаючи їх як уміння вибирати та використовувати мовленнєві форми для здійснення комунікативних намірів у конкретних ситуаціях та вміння враховувати культурні особливості, правила вербальної і невербальної поведінки в типових ситуаціях. На нашу думку, соціокультурна і соціолінгвістична компетенції не повною мірою узгоджуються з визначеними у стандарті виховною й освітньою цілями. Соціокультурна і соціолінгвістична компетенції – поняття дещо вужчі, ніж загальноприйняті виховна й освітня цілі.

Редактор нової шкільної програми з англійської мови П. Бех зазначає, що соціокультурна компетенція включає знання, навички та вміння критично орієнтуватися в основних відмінностях, особливостях, перевагах та досягненнях культур країн, мова яких вивчається як іноземна, та культур народів України, висловлювати свою обґрунтовану думку щодо нової культури і порівнюваних культур у цілому, розуміти реалії культури, що вивчається, толерантно, з повагою ставитися до інших культур. Соціолінгвістична компетенція розглядається вченим як знання, навички і вміння інтерпретувати та використовувати мовні й мовленнєві одиниці, тексти та ситуації з урахуванням лінгвокраїнознавчих реалій і соціолінгвістичних родових, вікових, професійних, національних та територіальних особливостей тих, хто спілкується [10: 35-36]. Говорячи ж про виховну й освітню цілі навчання іноземних мов, ми маємо на увазі, крім того, ще й наступне. Виховною метою є виховання культури спілкування, прийнятої в сучасному цивілізованому світі; ціннісних орієнтацій, почуттів та емоцій; розуміння важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користування нею як засобом спілкування; таких рис характеру, як доброзичливість, колективізм, активність, працьовитість. Освітня мета передбачає усвідомлення учнями суті мовних явищ, іншої системи понять, через яку може сприйматися дійсність; порівняння явищ іноземної мови, що вивчається, з рідною мовою; розширення загальної ерудиції. Вивчення іноземної мови дозволяє краще оволодіти рідною мовою.

За чинною програмою з іноземних мов, дискурсивна компетенція визначається як здатність керувати мовленням та структурувати його за допомогою тематичної організації, зв'язності, логічної організації, стилю і реєстру, риторичної ефективності. Стратегічна компетенція, відповідно до програми, включає вміння вибирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань та самостійно здобувати і використовувати знання, планувати навчальний процес і оцінювати свої знання. Деякі науковці не розмежують стратегічну й дискурсивну компетенції. Для грамотного вирішення завдань спілкування та досягнення бажаних результатів, як вважає О. Соловова, необхідні певні навички й уміння організувати мовлення, вміння логічно, послідовно й переконливо його побудувати, висунути завдання і досягти поставленої мети, що є новим рівнем комунікативної компетенції, яка в матеріалах Ради Європи названа стратегічною і дискурсивною компетенціями [11: 9]. Стратегічна і дискурсивна компетенції частково відповідають розвиваючій і освітній цілям навчання іноземної мови. Наведене у проєкті державного освітнього стандарту визначення розвиваючої і освітньої цілей передбачає розвиток умінь і здібностей, що характеризують стратегічну і дискурсивну компетенції, серед них: уміння переносити знання та навички у нову ситуацію на основі здійснення проблемно-пошукової діяльності; інтелектуальні і пізнавальні здібності, а саме – різні види пам'яті (слухова і зорова, оперативна та тривала), увага (довільна й мимовільна), увага; уміння логічно викладати думки; готовність до подальшої самоосвіти в галузі володіння іноземною мовою; розуміння особливостей свого мислення; вміння читатися (працювати з книгою, підручником, довідковою літературою, словниками).

Педагогічний аналіз понять "компетентність" і "компетенція" дозволяють зробити висновок, що поняття "компетенція" є дещо вужчим за значенням, ніж поняття "компетентність". Співвідношення термінів "компетенції" та "компетентності" є на сьогодні предметом дискусій. Потребує подальшого дослідження й узгодження співвідношення традиційно існуючих у дидактиці цілей навчання і поширеного сьогодні у галузі навчання іноземних мов компетентнісного підходу. На нашу думку, ціль – ідеальне передбачення результату навчання, а компетенція – своєрідний шлях досягнення цього результату. Тому однією з проблем, яка чекає на своє вирішення, є подальше теоретичне обґрунтування і конкретизація співвідношення понять "цілі навчання" і "компетенції".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко О. На шляху до демократичної системи освіти // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 3. – С. 92 – 99.
2. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – 775 с.

3. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти. – <http://visnyk.iatp.org.ua>.
4. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13 – 16.
5. Булгакова В. Адаптувати людину до життя // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 6. – С. 82 – 86.
6. Сорочан Т. Характеристика професіоналізму управлінської діяльності керівників шкіл на засадах компетентнісного підходу // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 9 – 12.
7. Зыгмантович С.В. Компетентностный подход к профессиональной подготовке будущих библиотекарей. – www.gpntb.ru.
8. Мальований Ю. Післямова до стандарту // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 2 – 4.
9. Бігич О.Б. Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи: Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 278 с.
10. Бех П. З позицій комунікативної орієнтації // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2002. – № 1–2. – С. 34 – 40.
11. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей. – М.: Просвещение, 2002. – 239 с.

Матеріал надійшов до редакції 13.04.2006 р.

Лытнева Т.В. Цели обучения иностранным языкам в свете современного компетентностного подхода.

*В статье раскрыто содержание понятий "компетентность", "компетенция" и "компетентностный подход".
Рассматриваются традиционные цели обучения иностранным языкам в свете современного компетентностного подхода.*

Lytnyova T.V. The aims of teaching foreign languages in the light of modern competence-oriented approach.

The paper reveals the content of such notions as "competence" and "competence-oriented approach". Considered also are the traditional aims of teaching foreign languages in the light of modern competence-oriented approach.